

Tanulmányok

A POPULIZMUS ÁRA: A BREXIT-ADÓ PRICE OF POPULISM: THE BREXIT TAX

Halmi Péter

az MTA levelező tagja, egyetemi tanár, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Budapest,
Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Halmi.Peter@uni-nke.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

Az EU elhagyásáról szóló döntés megnövekedett politikai szuverenitást, de egyidejűleg rendkívül jelentős gazdasági költségeket (dezintegrációs damnumot, „Brexit-adót”) eredményez. A Brexitet elsősorban azok a szavazók támogatták, akik magukra hagyottnak érezhették magukat képzettségük, koruk, gazdasági helyzetük vagy értékeik és a szociális változások iránya közötti feszültség miatt. Szélesebb értelemben a társadalmi és gazdasági kizártság alakult át a Brexit támogatásává. A globalizáció és az integráció elleni populista lázadás éppen azoknak okozza a legnagyobb kárt, akik e megállíthatatlan folyamatokat a legerősebben korlátoznák. Az egyoldalú és valótlan információkon, a választók demagóg és manipulatív befolyásolásán, a racionalitás elvetésén nyugvó populizmus, az igazságon túli politika térhódítása nagy kihívás a demokrácia, egyúttal az európai nemzeteket egyesítő európai integráció számára is. A populizmusnak súlyos ára van. A tudomány felelőssége, hogy a társadalom számára a társadalmi és gazdasági alapkérdések tekintetében pontos és kiegyensúlyozott információkat, racionális magyarázatot nyújtson. Valamennyi EU-tagállamban alapvető jelentőségű, hogy a társadalom helytálló információkat kapjon az integráció tényleges és potenciális hatásairól.

ABSTRACT

The decision of leaving the EU increases political sovereignty, however at the same time it comes with significant economic costs (disintegration damnum, 'Brexit tax'). The Brexit was mainly supported by those voters who were feeling abandoned because of their qualification, age, economic situation or their values and also because of the tension of the direction of social changes. More broadly the social and the economic deprivation turned into supporting Brexit. The populist movement against globalization and integration causes the worst damage for those who want to control these unstoppable processes. Populism that is based on one-sided, untrue information, demagogue manipulation of voters and rejection of rationality and the expansion of post truth politics is a huge challenge for democracy and also for European integration that unites European nations. Populism has a heavy price. It is the responsibility of science

to give punctual, steady and rational explanation for the society about the fundamental social and economic issues. It is crucial for the society to get relevant information about the real and potential effects of the integration in all of the EU member states.

Kulcsszavak: európai integráció, termelékenység, belső piac, kemény Brexit, WTO, „sziklaszirt” dezintegráció, dezintegrációs veszteség (damnum), globalizáció, populizmus, igazságon túli politika

Keywords: European integration, productivity, internal market, hard Brexit, WTO, 'cliff edge' disintegration, disintegration damnum, globalisation, populism, post-true politics

Több mint hatvan évvel a Római Szerződés aláírása után az Európai Unió (EU) súlyos kihívásokkal szembesül: a globális válság hatásaival, keleti és déli határain geopolitikai instabilitással, valamint Európa-ellenes politikai erőkkel egyes tagállamokban stb. E kihívásokhoz adódik hozzá a Brexit. Az alábbiakban egyrészt a brit EU-tagság néhány gazdasági jellemzője, majd a kilépés nyomán lehetséges politikai opciók rövid áttekintésére kerül sor. Előbbieket követően a Brexit tömör politikai gazdaságtani elemzése következik: mi lehetett a szavazók motivációja, előbbieknek milyen jövőbeli következményei lehetnek, végül: mit is jelent a Brexit szélesebb értelmezési keretben.

1. A BRIT EU-TAGSÁG ELŐNYEI

Az EU-tagság lényeges mértékben hozzájárult az Egyesült Királyság gazdasági prosperitásához. A brit tagság (1973) óta az egy főre jutó GDP megduplázódott. Jobban nőtt, mint az EU-n kívüli angolszász államokban, beleértve az Egyesült Államokat (lásd *1. táblázat*). A korlátok nélküli integráció a világ legnagyobb piacába az előbbiek alapvető tényezője. A versenyző piacokkal rendelkező kisebb országok számára az előnyök még nagyobbak lehetnek. (Például az ugyancsak 1973-ban csatlakozott Írország csaknem megnégyszerezte egy főre jutó GDP-jét.)

Az európai csatlakozás után jelentős mértékben nőtt az egy főre jutó brit GDP. Különösképpen a termelékenység növekedése volt szembetűnő, aminek fő oka a megnövekedett termékpiaci verseny volt. A csökkenő kereskedelmi akadályok mérsékeltek a hazai vállalatok piaci erejét. A vállalatok válaszként nagyobb beruházások révén és más módokon növelték termelékenységüket.

A sokpólusú világban az Egyesült Királyság *gazdaságilag erősebb volt EU-tagként*. Az Egyesült Királyság globális befolyása és alkuereje más európai gazdaságokkal együttesen erősebbnek bizonyult (*1. ábra*). A legutóbbi évekig az EU28 képviselte a világ GDP és a kereskedelem legnagyobb hányadát. Az

Egyesült Államok és Kína szorosan követték. Az Egyesült Királyság kiválásával azonban az EU részesedése már kisebb, mint az Egyesült Államoké a GDP, illetve mint Kínáé az árukereskedelem tekintetében. Az Egyesült Királyság részesedése a világ GDP-ben Kanada és Ausztrália együttes teljesítményével hasonlítható össze. Az EU részesedése a világ népességében és területében viszonylag kicsi. Az Egyesült Királyság pedig e mutatókban a világ 1%-át sem éri el.

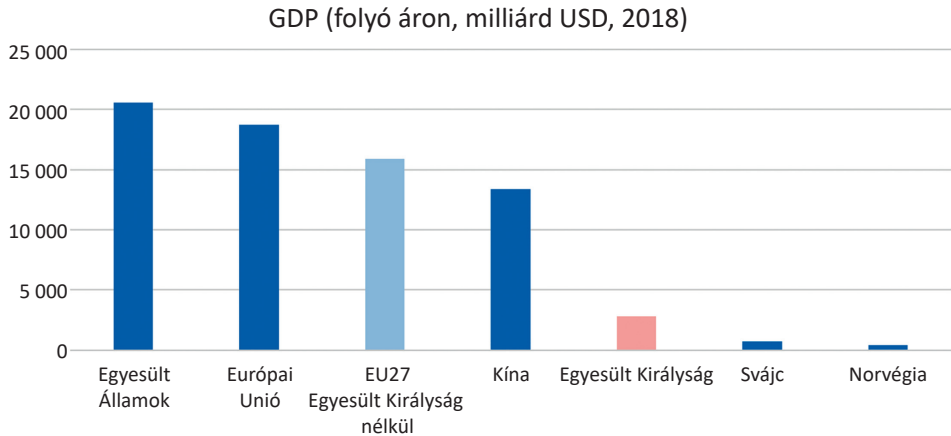
1. táblázat. Növekedési ütemek a nagy recesszió előtt (évi átlag %-ban)

	Reál GDP/fő	Reál GDP/munkaóra
1950–1973		
Franciaország	4,02	5,29
Németország	5,00	5,91
Egyesült Királyság	2,42	2,81
Egyesült Államok	2,45	2,57
1973–1995		
Franciaország	1,65	2,67
Németország	1,76	2,86
Egyesült Királyság	1,76	2,40
Egyesült Államok	1,81	1,27
1995–2007		
Franciaország	1,75	1,75
Németország	1,56	1,70
Egyesült Királyság	2,55	2,17
Egyesült Államok	2,16	2,21

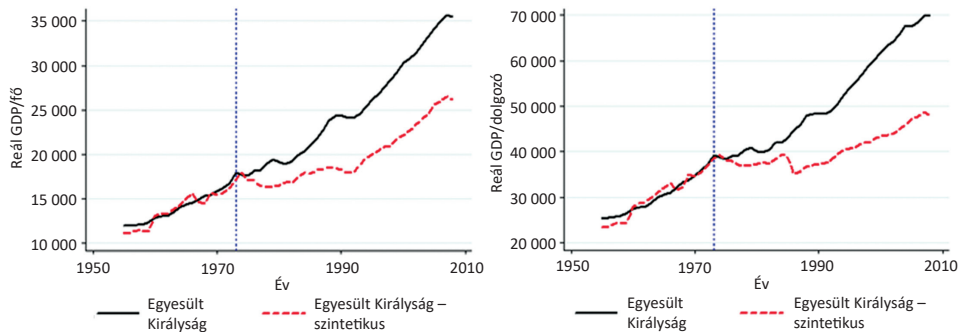
(Crafts, 2016)

Az EU-tagság előnyei az Egyesült Királyság esetében különösen *három fő hatásmechanizmus* révén érvényesültek: a kereskedelem, a külföldi közvetlentőke-bebefektetés (FDI) és a pénzügyi ágazat területén. Pusztán az EU-ba irányuló brit export, illetve az onnan származó import középpontba állítása alábecsüli a Brexit valódi költségeit.

Nauro F. Campos és Fabrizio Coricelli (2015) elemzése szerint az Egyesült Királyságban az egy főre jutó GDP fejlődésében 1970 körül pozitív irányú strukturális törés történt, amelyben az EU-tagság lényeges szerepet játszott (lásd 2. ábra). A brit csatlakozás fő célja relatív gazdasági hanyatlásának a megállítása volt.

1. ábra. Bruttó hazai termék egyes világgazdasági szereplők esetében (folyó áron, milliárd USD, 2018)
(Forrás: IMF)

2. ábra. Az Egyesült Királyság EU-tagságból származó előnyei (Campos–Coricelli, 2015)

Az eredményes kínálati oldali reformok és a gazdasági integráció együttes hatásai eredményeképpen egyes recessziós évek kivételével az Egyesült Királyságban 1983–2006 között 2,5–3,3% volt az évi potenciális növekedési ütem. E dinamika döntő tényezője a termelékenység növekedése volt: évi 2,2–2,9%-os ütemben.

Ugyanakkor a bemutatott irányzatok a nagy recesszió (2008–2009) időszakától kezdődően megtörték. Valójában a legutóbbi több mint egy évtizedben már a

brit termelékenység paradoxonra kell választ találni (Ketels–Porter, 2018). Kedvező strukturális sajátosságok, egyidejűleg – a legutóbbi évtizedben – *de facto* stagnáló termelékenység jellemzik a brit gazdaságot. A versenyképesség alapvető gyengeségei az infrastruktúra minőségében, a képzettségi hiányosságokban, az alacsony innovációs kiadásokban és a regionális egyenlőtlenségekben, a nagyrészt egy helyre (London) összpontosuló klaszterekben rejlenek.

2. AZ EGYESÜLT KIRÁLYSÁG POLITIKAI OPCÍÓI

Az Egyesült Királyság globális gazdaságban betöltött pozíciója szorosan kapcsolódik fekvéséhez. Az Egyesült Királyság sokat nyert az Európai Unió termék-, szolgáltatási, beruházási és munkapiaci szimultán integrációjából. Ha elveszíti belső piaci hozzáférést, lokációs előnyeinek csökkenésére és a nemzetközi érték-láncban történő részvétele mérséklődésére kell számítani. A beruházások és a további működőtőke-beáramlás lassulása várható. Nagyon valószínűtlen, hogy az EU-n kívüli piacok megfelelő mértékben helyettesíthetnék a belső piacot. Következésképpen *nincsenek alternatív, a belső piac elhagyása gazdasági veszteségeit ellensúlyozó kereskedelmi opciók*.

A Brexit negatív hatásai csökkentése érdekében az Egyesült Királyságnak a kereskedelmi integráció, azon belül a vámmentes kereskedelem fenntartására kellene törekednie az EU-val. Egyidejűleg el kellene kerülni a nem vámjellegű akadályok növekedését, különösen a szolgáltatások területén. A globális érték-láncban részt vevő, jelentős mennyiségű importált *inputot* felhasználó vállalatok esetében a származási szabályok betartása nagyon költséges. A Brexit során nem vámjellegű akadályok keletkeznek. Mindez csökkentheti az Egyesült Királyság vonzerejét termelési helyszíneként.

Az *Európai Gazdasági Térség* (EGT) *tagsága* a belső piaci hozzáférés magas szintjét nyújthatná. Ugyanakkor együtt jár az EU gazdasági szabályozása és a munkaerő szabad mozgása elfogadásával. (Lásd Norvégia példáját.) Az EGT-tag-ság esetén az Egyesült Királyság az egységes piac tagja maradhatott volna.

Az EU-ból s a belső piacból kilépve a WTO (Kereskedelmi Világszervezet) szabályrendszere visszaállíthatja a brit gazdasági szabályozás teljes szabadságát. Korlátozható az immigráció az Európai Unióból. Az Egyesült Királyság azonban elveszíti az EU-piacokhoz történő jelenlegi (2020. december 31-ig érvényesülő) szabad hozzáférést. A termékkereskedelemben a WTO „legnagyobb kedvezmény elve” (MFN) szerinti – az elnevezéssel ellentétben nem alacsony – vámok megjelenése, szemben az akadályoktól mentes belső piac konstrukciójával, új helyzetet eredményez. Új, nem vámjellegű korlátozások jönnek létre. A szolgáltatások területén a brit szereplők elveszítik *passporting* jogukat. A lehetséges további politikai opciók (svájci modell, vámunió stb.) – az előzőekben jelzettekhez

képe – a piacra jutás és a szuverenitás közbülső szintjeit nyújthatná. (Pontosabban: nyújthatták volna.)

A Brexitet követően az Egyesült Királyság áttervezheti a gazdaságpolitika összes, korábban az EU kompetenciájába vagy megosztott kompetenciába tartozó területeit (például nemzetközi kereskedelempolitika, versenypolitika, regionális fejlesztés, kutatás, mezőgazdaság). Ugyanakkor bármely új – az EU- vagy a WTO-előírásokkal ellentétes – hazai támogatás vagy szabályozás további piaci korlátozások alkalmazását provokálhatja a globális kereskedelmi partnerek részéről. Az Egyesült Királyság és az Európai Unió közötti szabályozási eltérések növelik a brit vállalatok kereskedelmi költségeit: egyidejűleg kell teljesíteniük az eltérő hazai és az EU-ba irányuló export előírásait. Míg az EU-val történő politikai koordináció jövőbeli hiánya nagyobb szabadságot nyújt a hazai politika kialakításában, megnehezíti a brit vállalatok számára az egységes piacon történő kereskedelmet.

Az Egyesült Királyság elhagyta a vámuniót, lehetővé téve önálló kereskedelempolitika kialakítását s új kereskedelmi megállapodások tárgyalását az EU-n kívüli országokkal. Független kereskedelempolitikája révén az Egyesült Királyság saját érdekeire szabott kereskedelmi megállapodásokat köthet. Nem szükséges a tárgyalások során kompromisszumokat kötnie huszonnégy további EU-tagállammal. Ugyanakkor, az EU-nál jóval kisebb piac lévén, kisebb alkuerővel rendelkezik a jövőbeli kereskedelmi tárgyalások során, mint az Európai Unió. Az Egyesült Királyságnak helyettesítenie vagy újra kell tárgyalnia a korábbi (például a Dél-Koreával kötött) kereskedelmi megállapodásokat. A korlátozott tárgyalási kapacitásra is figyelemmel a nagyobb és közelebbi kereskedelmi partnereknek, az Európai Uniónak és az Egyesült Államoknak valószínűleg prioritást kell kapniuk a tárgyalások során.

A Brexit következtében csökkenő kereskedelem, külföldi közvetlen beruházás és migráció dinamikus hatásait is számba véve, a kereskedelem mérséklődése, illetve a csökkenő brit hozzájárulás a közös költségvetéshez az egy főre jutó GDP 1,6–3,3% közötti csökkenését eredményezheti. Ha a Brexit hosszú távú termelékenységi hatásait is figyelembe vesszük, *az egy főre jutó jövedelem 6,3–10% között csökkenhet* (Halmai, 2018). Mindez rendkívül súlyos gazdasági hatásokat, úgyszólván háborús mértékű *dezintegrációs veszteség (damnum) veszélyét* jelzi. A jelzett negatív hatásokat esetleg kiegyenlítő tényezőket eddig nem sikerült feltárni.

Az új piacokon megvalósítandó exportbővülés önmagában is lassú és költséges. Jelenleg Kína fogyasztási és beruházási kereslete a brit export iránt a brit GDP 1%-át teszi ki, Kanadáé és Ausztráliáé egyenként 0,5%-át, Indiáé pedig 0,25%-át. A földrajzi tényezők hatására tekintettel, a távoli országokkal folytatott kereskedelem növelését célzó törekvések rövid távon csak nagyon korlátozott hatásúak lehetnek. A nemzetközi integráció mélyítése nem EU-tag országokkal egészen más kihívást jelent, mint az EU-tagság során tapasztaltak. Az alacsony

jövedelmű országokkal történő további integráció – az EU-integrációhoz képest – növekvő igényhez vezethet a kereskedelem veszteséinek kompenzálását célzó fiskális transzferek iránt.

Az EU elhagyásáról szóló döntés a megnövekedett politikai szuverenitás ellenében rendkívül jelentős gazdasági költségeket eredményez. A Brexit pragmatikus forgatókönyve a veszteségek mérséklésére irányulhatna: *minél mélyebb integráció megőrzése révén elkerülendő új kereskedelmi költségek kialakulása az EU tekintetében*, egyidejűleg elő kell mozdítani a további integrációt az EU-n kívüli országokkal. E törekvések *mérsékelhetnék a Brexit gazdasági költségeit, ám nem lesznek elegendőek a negatív hatások ellensúlyozására.*

3. A BREXIT-REFERENDUM ÉS A MÉLYEBB HÁTTÉR

A problémakör továbbgondolásához először a brit népszavazás mögött fellelhető legfőbb tényezők azonosítása szükséges.

3.1. Brexit-referendum

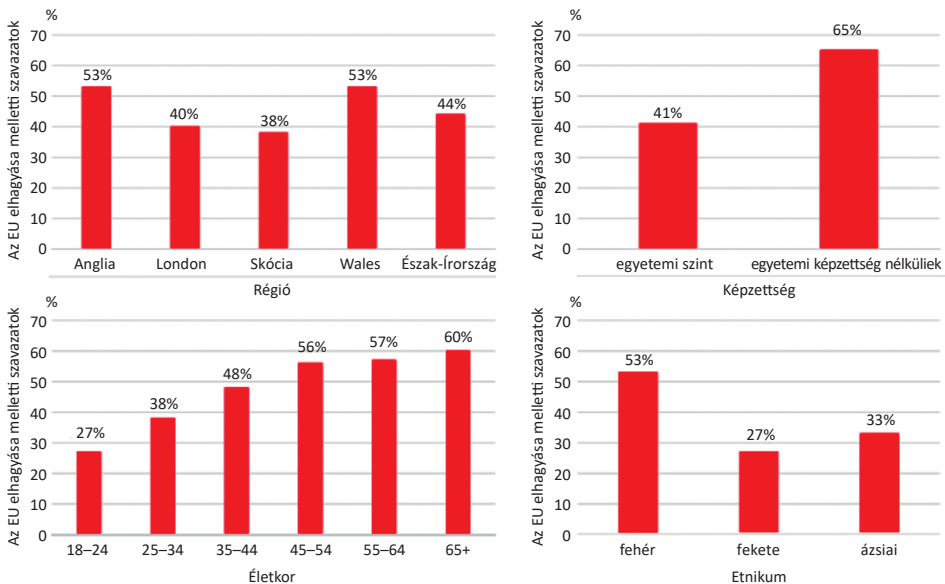
A Brexit-népszavazást csaknem negyedszázados EU-tagság elleni permanens kampány előzte meg az Egyesült Királyságban. Párhuzamosan a maastrichti szerződés aláírásával, a belső piac elindulásával, a Közösségek EU-vá alakulásával. E kampány nem a nagy pártok, a konzervatívok vagy a Munkáspárt irányából indult, s maradt fenn. Annak főszereplői egyetlen ügy, a Brexit támogatására alakult pártok: először a Referendum Párt, majd a Függetlenségi Párt (UKIP). E pártok szerint egyes kompetenciák megosztása Brüsszellel nem kívánt kényszer az Egyesült Királyság szuverenitásával szemben. Különösen éles viták tárgyát képezte a munkaerő szabad áramlása és az Európai Bíróság joghatóságának az elfogadása.

Az UKIP 2014-ben az európai parlamenti választáson az Egyesült Királyságban relatív többséget ért el: a briteket illető 73 helyből 24-et szerzett meg. Az UKIP, illetve az egyre euroszeptikusabbá váló Konzervatív Párt támogatóinak nyomása alatt az akkori miniszterelnök felajánlotta: ha a konzervatívok megnyerik a 2015. évi általános választásokat, akkor népszavazást tartanak az EU-tagságról. David Cameron az EU-tagság megőrzését támogatta. Kezdeményezésétől remélte: az megerősíti a konzervatívok támogatását a jobboldalon. Arra számított: a brit nép nem szavaz az EU elhagyására. A konzervatívok meglepő többséggel megnyerték a parlamenti választásokat. Cameron számítása tesztelésre kerülhetett. 2016. június 23-án 17,4 millióan szavaztak az EU elhagyására, s csak 16,1 millióan a maradásra. Cameron másnap lemondott a miniszterelnöki tisztségéről, s a Konzervatív Párt Theresa Mayt választotta meg helyére.

3.2. Kik és miért szavaztak a Brexitre?

Az *antiglobalizációs, populista offenzíva* a bizalom általános csökkenésén alapul. A politikai elit hibái csökkentik a választói bizalmat a hagyományos pártokban, nemzeti kormányokban, európai intézményekben. Luigi Guiso és szerzőtársai (2019) szerint: „Közvetlen módon a gazdasági bizonytalanság vezérli az egyetértést a populista politikákkal, közvetett módon pedig a bevándorlással összefüggésben a bizalomra és magatartásra gyakorolt negatív hatás.” E hatást a „populizmus kínálati oldala” erősíti. A populista pártok előnyt szereznek polarizáló platform kapacitásukból. Ilyen pártok valószínűbben emelkednek ki, és növekednek rendszerszintű válságok esetében, amelyeket a hagyományos bal- és jobboldali pártok nehezen kezelnek. Ez kiábrándítja a szavazókat, és a mérsékeltet tartózkodásához vezet.

Mit mutatnak az eredmények? A referendum a brit választókat megosztotta, a lakóhely földrajzi fekvése, az életkor, a képzettség és a nemzetiség szerint (lásd 3. ábra). Anglia és Wales a kilépésre szavazott, Skócia és Észak-Írország a maradásra. Ugyanakkor Londonban csak a szavazók 40%-a voksolt távozásra.

3. ábra. A Brexit-népszavazás egyes szavazati arányai (Sampson, 2017)

Az idősebb és kevésbé képzett szavazók valószínűbb módon szavaztak a kilépésre. A 18–24 évesek közül 27% szavazott a kilépés mellett, míg a 65 évesnél idősebbek között ez az arány 60% volt. Az egyetemi végzettséggel rendelkezők közül

csak 41% voksolt a kilépésre, míg a végzettség nélkülieknek 65%-a. Meglepő módon az EU elhagyása a politikai spektrum legkülönbözőbb oldalairól kapott támogatást. A konzervatív szavazók erős többsége (58%) támogatta a kilépést. Ugyanakkor a munkáspárti szavazók 43%-a és a Skót Nemzeti Párt támogatóinak 36%-a szavazott a kilépés mellett (Sampson, 2017).

Az EU elhagyására szavazókat a következő álláspontok jellemezték: nagyrészt konzervatív politikai profil, a kozmopolitizmus ellenzése, az a meggyőződés, hogy Nagy-Britanniában élni egyre rosszabb. A feminizmust rossznak tartók 74%-a, míg azt jó irányzatnak minősítők 38%-a szavazott a kilépésre. Hasonlóképpen: a globalizációt negatív irányzatnak minősítők 69%-a, illetve a multikulturalizmust elutasítók 81%-a voksolt a kilépés mellett. A maradást támogató szavazók 73%-a szerint ma Nagy-Britanniában jobb az élet, mint harminc évvel ezelőtt, ám a kilépésre szavazók 58%-a szerint az élet rosszabb, mint korábban.

A képzettség és kisebb mértékben az életkor voltak a szavazói magatartás leg-erősebb demográfiai tényezői. A felsőfokú képzettség 380 vizsgált terület esetében önmagában 62%-ban magyarázza a kilépési szavazatok arányának megoszlását, ugyanakkor a 60 évnél idősebb korosztály magasabb aránya is a kilépés melletti szavazatok magasabb arányát eredményezte (Becker et al., 2017).

A kilépés támogatása erős kapcsolatot mutatott a bevándorlással történő szembenállással. A bevándorlás témaköre központi szerepet játszott a Brexit-kampányban. Matthew J. Goodwin és Oliver Heath (2016) szerint a bevándorlás csökkentését igénylő szavazók 88%-a a Brexitet támogatta, ugyanakkor az EU-ból érkező bevándorlók magasabb aránya a kilépés melletti szavazatok alacsonyabb arányát eredményezte az érintett területeken. Egyes jelek szerint a bevándorlás növekedése, különösen a tizenkét, túlnyomórészt közép- és kelet-európai „új” tagállamból érkező bevándorlók esetében, a kilépésre leadott szavazatok magasabb arányával járt együtt. Ám e hatás viszonylag kicsi, s nem minden esetben mutatható ki (Colantone–Stanig, 2016; Goodwin–Heath, 2016; Becker et al., 2017).

A szavazási adatokból összefoglalóan kitűnhet: *a Brexitet elsősorban azok a szavazók támogatták, akik úgy érezték: a modern Nagy-Britannia lemondott róluk.* Magukra hagyottnak érezhették magukat képzettségük, koruk, gazdasági helyzetük vagy értékeik és a szociális változások iránya közötti feszültség miatt. Szélesebb értelemben úgy tűnik: *a társadalmi és gazdasági kizártság (depriváció) alakult át a Brexit támogatásává.*

Sara B. Hobbolt és Catherine E. De Vries (2016) szerint a következő három fő eleme lehet az európai integráció megítélésének: gazdasági költség-haszon számítások, értékek és identitások, végül a szavazók által hozzáférhető további információk. Mint az eddigiekből látható volt: *a Brexit nem gazdasági költség-haszon elemzések racionális mérlegelésének az eredménye.* Az Egyesült Királyság gazdasága rendkívül széles körű előnyökhöz jutott az európai integrációból.

Az EU-tagság egyenlőtlenségre kifejtett hatása nem a kereskedelemre összpontosult, hanem az immigráció bérkövetkezményeire. Az Egyesült Királyságba irányuló immigráció az EU-tagállamokból az 1990-es évek végétől gyorsan nőtt: 1995–2015 között az EU-tagállamokból érkezők aránya a teljes népességben 1,5%-ról 5,3%-ra nőtt (Wadsworth et al., 2016). A kutatások nem találtak szignifikáns negatív hatásokat az immigráció tekintetében az Egyesült Királyságban születettek foglalkoztatását vagy bérét illetően.

A Brexit tehát költségeket okoz sok támogatójának. Ez lényeges különbség a protekcionista kereskedelempolitikákhoz képest. (Például a dömpingellenes vámok vagy a mezőgazdasági import korlátozása, amelyek a szavazók bizonyos csoportjait védik a gazdasági integráció által okozott veszteségtől.) Ebben az értelemben a Brexit támogatása eltérő természetű, mint például a Kínával folytatott kereskedelem megkérdőjelezése az amerikai ipari dolgozók körében. Az érdemi gazdasági megfontolások hiánya a Brexit-szavazás magyarázatában negatív korrelációt jelez a képzettség és az EU elhagyását megszavazók között. A képzettség nagymértékben meghatározza a szavazók értékeit, identitását és információit. Mindez konzisztens azzal, hogy a gazdasági önérdek kevésbé fontos az immigrációval szembeni magatartás magyarázatában, illetve az immigrációnak a nemzet egészére gyakorolt feltételezett hatása miatti aggodalom tekintetében, mint a kulturális ragaszkodás (Hainmueller–Hopkins, 2014).

Miért szavaztak az érintett szavazók a Brexit mellett? Két hipotézis (Sampson, 2017) kínálkozik:

A nemzetállam primátusa. A sikeres nemzetállami kormányzás a kormányzottak egyetértését és részvételét követeli meg. A brit választópolgárok jó része szerint az EU-tagság erodálta a brit szuverenitást. Különösképpen akadályozta az Egyesült Királyságot az immigráció közben tartásában, illetve rákényszerítette a briteket az EU által alkotott jog alkalmazására. E hipotézis szerint az EU elhagyására szavazók vissza akarták venni a határaik és országuk feletti ellenőrzést.

„Az EU a bűnbak.” Sok ember érzi úgy, hogy a modern Nagy-Britannia magára hagyta. Az érintettek idősebb, kevésbé képzett, szociálisan konzervatívabb, gazdaságilag kevésbé sikeres emberek. Számukra úgy tűnik: az élet romlik, nem javul. A globális pénzügyi válság óta az Egyesült Királyságban az átlagbér reálértelenben csökkent (Costa–Machin, 2017). Az EU elleni érzéseiktől befolyásolva, amelyeket az euroszeptikus erők kampánya tovább fokozott, az érintettek a migrációt és az EU-t okolták sok bajukért. E hipotézis szerint e szavazók azért támogatták a *Brexitet*, mert úgy érezték: az EU-tagság hozzájárult a helyzetükkel való elégedetlenségük kialakulásához.

A nemzetállami hipotézis szerint a Brexit a nemzeti identitás bizonyítása. A bűnbakképző hipotézis szerint pedig a Brexit a szavazók félretájékozottságának a következménye az EU-tagság, illetve annak megszűnése lehetséges követ-

kezményeiről. Valószínűleg mindkét hipotézisnek lehet realitása. Ám a rendelkezésre álló bizonyítékok nem elégségesek az egyes lehetséges magyarázatok relatív hozzájárulásának meghatározásához. Ha a kilépésre szavazókat megkérdezzük: miért szavaztak így, a nemzeti szuverenitás és a migráció a leggyakrabban idézett okok. E válaszok mindkét fentebb említett hipotézissel konzisztensek lehetnek. A szavazók szuverén nemzetállamukhoz való ragaszkodását, illetve a Brexitért kampányoló újságok és politikusok nyelvét egyaránt tükrözhetik. Ugyanakkor a hipotézisek között fontos különbségek vannak. Ha a teljes szuverenitás visszaszerzéséért támogatták a Brexitet, akkor – amennyiben hajlandóak vállalni az egységes piac elhagyásának gazdasági költségeit – a kilépést sikernek tekinthetik. Ám *ha a hibás információ vezetett a Brexit támogatásához, az EU elhagyása nem eredményez semmit a szavazók elégedetlenségének enyhítése tekintetében.* Szélesebb értelemben pedig: a két hipotézisnek eltérő következményei vannak a lehetséges politikai válaszok, illetve az európai és a globális integráció jövője tekintetében.

A mély integráció két tényezője kézenfekvő célpontja lehet bármiféle korlátozásnak: a munka szabad áramlása és az EU-jog szupremáciája az egységes piac szabályozásában. A négy alapszabadság az Európai Unió fundamentális alapelve.

Az előzetes hatáselemzések döntő többsége – mint az előzőkben már bemutattuk – egyértelműen jelezte *a Brexit várható rendkívül jelentős költségeit.* A szavazók ennek ellenére – kis többséggel – a Brexit mellett szavaztak. E ténynek három magyarázata is lehetséges. E lehetséges magyarázatok az alábbiak:

- A szavazók teljesen tudatában voltak a tudományos egyetértésnek. Megértették: számukra a Brexit *személyes gazdasági költséggel* jár. Ugyanakkor a teljes nemzetállami szuverenitás visszaszerzése megéri e teher viselését. Elvileg racionális, s egyben a demokráciában lehetséges átváltás (trade-off) lehet: valamiféle nem gazdasági előny érdekében a szabályozási alapú kooperáció csökken, annak csökkenése mérsékeli a piaci kereskedelmet, a kereskedelem csökkenése pedig az érintett állam és polgárai jövedelmének csökkenéséhez vezet. Az eredmény: (vélt) politikai előnyök megszerzése eredményében szegényebbé váló ország.
- A szavazók ugyan ismerték a többségi tudományos egyetértést a Brexit várható hatásairól, ám azt egyszerűen *nem hitték el.* A legtöbb ember úgy gondolta: a Brexit következtében nem kerülnek gazdaságilag hátrányosabb helyzetbe. A legtöbb szavazó ismerte a brit kormány pozícióját: a Brexitnek lesznek gazdasági költségei. Kevésbé voltak tudatában a széles, e következtetést támogató tudományos egyetértésnek. Sokan úgy vélték, hogy ez nem számít. Michael Gove, akkori igazságügy-miniszter azt tanácsolta a választópolgároknak: ne vegyék tudomásul az előzetes tudományos kritikákat a Brexit hatásairól. A szakértőket a náci tudósokhoz hasonlította, akik üldözték Albert Einsteint (Humphries–Rawlinson, 2016).

- Sok szavazó egyszerűen *nem tudta*: erős tudományos egyetértés van abban, hogy a Brexit költséges. Társadalmi médiainformációk gyakran megerősítik az előítéleteket. A brit lapok évtizedeken át jellemzően euroszeptikusak voltak (Csaba, 2018, 170.). A televíziók (például a BBC) egyensúlyi értelmezéshez ragaszkodtak: a széles tudományos egyetértést képviselő közgazdászok szembekerültek a pro-brexit közgazdászok kicsiny csoportjával.

Nem meglepő: *valamely tudományos egyetértés rejtett maradhat*. Például a széles körű tudományos bizonyítékok ellenére sok ember kételkedik a klímaváltozás létezésében. (Korábban hasonló volt a helyzet a dohányzás káros hatásaival kapcsolatban.) Mindezekon túl, a közgazdaság-tudománynak jóval gyengébb kognitív megalapozottsága van, mint a fizikai vagy orvosi tudományoknak, amelyeknek ezek az eredmények alapulnak. Többszörös oka van a Brexit szavazási modelljének. A tudományos egyetértés a költségeket illetően csak egyetlen tényező ebben.

A bűnbakhipotézis szerint a Brexit támogatása nem az EU-tagságból következik, hanem *a modern élettel szemben elégedetlenek proteszt szavazata*. Italo Colantone és Piero Stanig (2016) szerint a kínai importnak való kitettség a Brexit melletti szavazatokat erősítette. Ez a bűnbakhipotézis mellett szól. A bűnbakhipotézis elfogadása nem fenyegeti az EU mint nemzetek feletti projekt ideáját. Nem nyújt azonnali okot a mély integráció kívánatossága ismételt megfontolására. Más kihívást emel azonban a nemzetközi integráció jövőjével szemben. Amíg a földrajz fontos tényezője a csoportidentitásnak, a nemzetközi intézmények mindig sebezhetőbbek lesznek a népszerűségi támogatás elvesztésével szemben, mint a hazai intézmények. *A kívülállókkal szembeni bűnbakkeresés visszatérő jelenség a világtörténelemben*. A Brexit tanulsága szerint korlátozhatja az integrációt.

Ha a bűnbakkereső feltételezés bizonyul helyesnek, a politikusok számára az európai és globális integráció tekintetében két opció lehetséges. Az egyik szerint a népszerű ellenkezést más cél irányában kell becsatornázni. Másrészt, a bűnbak változhat. Például baloldali politikusok progresszív populistaként a pénzügyi ágazatot, a nagyvállalatokat és a gazdagokat hibáztathatják a globális pénzügyi krízist követő rossz gazdasági közérzetért.

Alternatív módon a politikusok az Egyesült Királyságban és máshol *a magukra hagyott szavazók elégedetlenségének valódi okaira is összpontosíthatnak*. A gazdasági és szociális kizárás kezelése nem könnyű kihívás. Am a hátrányos helyzetű háztartások és régiók támogatására irányuló politikák, hozzáférés a magasabb minőségű oktatáshoz jó kiindulópontok lehetnek. Kevin H. O'Rourke (2017) szerint *az EU-nak kikötőnek kellene lennie a viharban a félénk választók számára*. A Brexitre azzal kellene válaszolnia, hogy megújítja elkötelezettségét az európaiak sokkoltól történő védelmében. Részben a kormányok nagyobb rugalmasságával, részben új hatékony sokkelnyelő, a rezilienciát növelő politikák alkalmazásával.

4. KÖVETKEZTETÉSEK. A POPULIZMUS ÁRA

A „kemény” *Brexit* a brit kilépés legsúlyosabb gazdasági veszteségeket okozó változata. Nagyrészt a határellenőrzés – EU-állampolgárokra kiterjedő – szigorításának vágya áll annak háttérében. Az valóban nem összeegyeztethető a belső piaci tagsággal. Általános – a populista politikusok által is táplált – hit: az EU-tagállamokból történő migráció nagyon negatív hatást gyakorolt a brit dolgozókra. Az ellenkező irányú, meggyőző bizonyítékok visszhang nélkül maradtak. A „*tényeken túli*” világ számít. Hasonló irányzatok más fejlett országokban is tapasztalhatóak: a dolgozókat frusztrálja a pénzügyi és gazdasági krízisből történő lassú kilábalás. Nagy figyelmet igényel a „kemény” *Brexit* lehetséges hatásainak beható elemzése, s e scenárió teljes árának pontos megmutatása. *A globalizáció és az integráció elleni populista lázadás éppen azoknak okozza a legnagyobb kárt, akik e megállíthatatlan folyamatokat a legerősebben korlátoznák.*

A teljes („sziklaszirt”) dezintegráció veszélye. A *Brexit* folyamata drámai irányú. A lágy, kisebb gazdasági veszteség esélyét nyújtó forgatókönyvek lehetetlenné váltak. A kemény *Brexit* már tény, de nagy a megállapodás nélküli (no deal) lezárás veszélye. Súrlódásmentes kapcsolatok helyett a hirtelen teljes dezintegráció lehetősége vált realitássá. Az elemi gazdasági érdekek nem tudtak áttörést elérni a *Brexit* folyamatban. A közpolitika kulcsterületei valós politikai relevanciával bíró, közérdeklődésre számot tartó, cselekvésre, válaszra vagy egyéb reakcióra váró valódi ügyek volnának. Ám a gazdasági tények e folyamatban kimaradtak a politikai tematizációból. Az Egyesült Királyságban a *Brexit* ügyében lényegében nem váltak a politikai napirend részévé. Mindez súlyos következményekkel fenyeget, elsősorban a brit gazdaságban és társadalomban.

Politikai projekt. A *Brexit* politikai projekt. Célja a pártpolitikai haszonszerzés volt a politikai arénában, a hatalmi dimenzióban. Mindennek gazdasági költségei a fő szereplők számára lényegében közömbösek voltak. A *Brexit* gazdasági vonatkozásairól határozottan kijelenthető: a kilépés mellett kampányt folytató politikusok lelkiismeretlenül félrevezették a brit szavazókat. (Például heti 350 millió GBP megtakarítását, jobb életszínvonalat ígértek a briteknek.) Egyfajta ördögi kör alakult ki: a populista politika felelőtlen, s nagyrészt hamis állításokon alapuló indulati offenzívája a népszavazáson a *Brexit* többségét hozta, de az ország páratlan megosztottságát eredményezve. A brit szavazók többsége nem volt tisztában a lehetséges gazdasági következményekkel. (A „szuverenitásköltség” tudatos vállalása minden alapot nélkülöz [URL] A „kerül, amibe kerül” a leginkább elvakult *brexiter* politikusok pozíciója, nem az átlagos brit választóké.) Ördögi kör alakult ki. Legnagyobb az esélye a mindkét fél (az Egyesült Királyság és az EU) számára leghátrányosabb végkifejletnek. Nem zéró végösszegű játékról van szó. Minden érintett fél érzékeny veszteségét hozza a brit kilépés. Ugyanakkor a

bizonytalanságból eredő negatív politikai, gazdasági és társadalmi hatások már a népszavazás óta érvényesülnek az Egyesült Királyságban, a tagállamokban, és a közös európai intézményrendszerben is.

„*Brexit-adó*”. A brit kilépés a korábban gondoltnál is összetettebb folyamat, rengeteg bizonytalansági tényezővel. Az Egyesült Királyságnak *jelentős sokkokkal, strukturális bizonytalanságokkal* kell szembenéznie, beleértve az alacsonyabb termelékenységi és növekedési kilátásokat, illetve a növekvő recessziós félelmeket. A különféle előzetes közgazdasági hatáselemzések egyaránt súlyos negatív hatásokat tártak fel. Az Egyesült Királyság recesszióba süllyedhet.¹ Nincs gazdasági előnye az EU elhagyásának. A Brexit következtében előálló tartós növekedési veszteség az OECD szerint „*Brexit-adóval*” terheli a brit háztartásokat (URL2). Utóbbit (háztartásonként évi 5-6 ezer GBP) bátran nevezhetjük a *populizmus árának*.

„*Igazságon túli politika*”, „*tényeken túli társadalom*”. A Brexit, illetve szélesebben a dezintegráció problémaköre általánosabb érvényű következtetések megfogalmazására is alkalmat kínál. A politikai versengés viszonyai között felerősödött az érzelmekre, a médiamanipulációkra alapozott „*tényeken túli*” politikai befolyásolás igénye. (Felmerült, hogy immár maga a korszak is a „*tényeken túli társadalom*” – *post factual society* – fogalmával írható le.) Az egyoldalú és valótlan információkon, a választók demagóg és manipulatív befolyásolásán, a racionalitás elvetésén nyugvó populizmus térhódítása nagy kihívás a demokrácia, egyúttal az európai nemzeteket egyesítő európai integráció számára is. *A populizmusnak súlyos ára van*. A tudomány felelőssége, hogy a társadalom számára a társadalmi és gazdasági alapkérdések tekintetében pontos és kiegyensúlyozott információkat, racionális magyarázatot nyújtson. Valamennyi EU-tagállamban alapvető jelentőségű, hogy a társadalom helytálló információkat kapjon az integráció tényleges és potenciális hatásairól.

IRODALOM

- Becker, S. O. – Fetzter, T. – Novy, D. (2017): *Who Voted for Brexit? A Comprehensive District-Level Analysis*. (CEP Discussion Paper No 1480), <http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/dp1480.pdf>
- Campos, N. – Coricelli, F. (2015): *Some Unpleasant Brexit Econometrics*. VOX CEPR's Policy Portal, <http://voxeu.org/article/some-unpleasant-brexit-econometrics>
- Campos, N. F. – Coricelli, F. – Moretti, L. (2019): Institutional Integration and Economic Growth in Europe. *Journal of Monetary Economics*, 103, May, 88–104. DOI: 10.1016/j.jmoneco.2018.08.001, https://www.researchgate.net/publication/327016964_Institutional_Integration_and_Economic_Growth_in_Europe

¹ Különös tekintettel az egyébként is várható recessziós hatásokra, illetve a koronavírus-sokk extra hatásaira.

- Colantone, I. – Stanig, P. (2016): *Global Competition and Brexit*. DOI: 0.1017/S0003055417000685, https://editorialexpress.com/cgi-bin/conference/download.cgi?db_name=RESConf2017&-paper_id=315
- Costa, R. – Machin, S. (2017): *Real, Wages and Living Standards in the UK*. <http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/ea036.pdf>
- Crafts, N. (2016): *The Growth Effects of EU Membership for the UK: A Review of the Evidence. (University of Warwick CAGE Working Paper No. 280)* <https://www.smf.co.uk/wp-content/uploads/2016/04/SMF-CAGE-The-Growth-Effects-of-EU-Membership-for-the-UK-a-Review-of-the-Evidence-.pdf>
- Csaba L. (2018): *Válság, gazdaság, világ. Adalék Közép-Európa három évtizedes gazdaságtörténetéhez (1988–2018)*. Budapest, Éghajlat Kiadó
- Goodwin, M. – Heath, O. (2016): The 2016 Referendum, Brexit and the Left Behind: An Aggregate-level Analysis of the Result. *Political Quarterly*, 87, 3, 323–332. DOI: 10.1111/1467-923X.12285
- Guiso, L. – Herrera, H. – Morelli, M. et al. (2019): Global Crises and Populism: The Role of Eurozone institutions. *Economic Policy*, 34, 97, January, 95–139, DOI: 10.1093/epolic/eiy018, <https://academic.oup.com/economicpolicy/article/34/97/95/5272455>
- Hainmueller, J. – Hopkins, D. J. (2014): Public Attitudes toward Immigration. *Annual Review of Political Science*, 17, 1, 225–249. <https://www.annualreviews.org/doi/full/10.1146/annurev-polisci-102512-194818>
- Halmi P. (2018): A Brexit lehetséges gazdasági hatásai. *Európai Tükör*, XXI. 2, <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/eumirror/article/view/1177/497>
- Hobolt, S. B. – De Vries, C. E. (2016): Public Support for European Integration. *Annual Review of Political Science*, 19, 1, 413–432. <https://www.annualreviews.org/doi/full/10.1146/annurev-polisci-042214-044157>
- Humphries, W. – Rawlinson, K. (2016): Gove’s Nazi Jibe at Pro-EU Experts. *The Times*, 22 June 2016. <https://www.thetimes.co.uk/article/gove-s-nazi-slur-on-pro-eu-experts-s2dh2tl6h>
- Ketels, C. H. M. – Porter, M. E. (2018): *UK Competitiveness after Brexit*. (Harvard Business School Working Papers 19-029) Harvard Business School, <https://hbs.me/3lDxtlF>
- Kierzenkowski, R. – Pain, N. – Rusticelli, E. et al. (2016): The Economic Consequences of Brexit: A Taxing Decision. (OECD Economic Policy Papers, No. 16) Paris: OECD Publishing. DOI: 10.1787/5jm0lsvdkf6k-en, <https://www.oecd.org/unitedkingdom/The-Economic-consequences-of-Brexit-27-april-2016.pdf>
- O’Rourke, K. H. (2017): Brexit, Political Shock Absorbers, and the Three Rs. In: Beck, T. – Underhill, G. (eds.): *Quo Vadis? Identity, Policy and the Future of the European Union*. London: CEPR, https://cepr.org/sites/default/files/news/QuoVadis_March2017.pdf
- Sampson, T. (2017): Brexit: The Economics of International Disintegration. *Journal of Economic Perspectives*, 31, 4, 160–184. DOI: 10.1257/jep.31.4.163, <https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/jep.31.4.163>
- Wadsworth, J. – Dhingra, S. – Ottaviano, G. et al. (2016): *Brexit and the Impact of Immigration on the UK*. London: CEP, <https://cep.lse.ac.uk/pubs/download/brexit05.pdf>

URL1: <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2020/02/04/the-implications-of-brexit-for-the-uk-economy/>

URL2: <http://www.oecd.org/economy/oecd-study-finds-britons-will-be-paying-a-heavy-brexit-tax-for-many-years-if-uk-leaves-eu.htm>